

slachtoffers? Is er een risico naar de toekomst? Het kan in het maatschappelijk belang en in het belang van de partijen zijn dat ook aan preventie en risico gedacht wordt. Gespecialiseerde daderhulpverlening kan daarin een rol spelen. De verwachtingen moeten echter juist gestemd zijn. Risicotaxatie bestaat als wetenschappelijke discipline vooral als het in kaart brengen van *recidiverisico*. Dit vooronderstelt dus een gerechtelijk spoor op basis waarvan recidive kan ingeschat worden. Er bestaat geen taxatieprocedure om risico in kaart te brengen van iemand die niet bekend is bij het gerecht. In de hulpverlening wordt trouwens niet rechtstreeks op terugvalrisico ingewerkt, maar op wat een ‘terugvalproblematiek’ genoemd wordt. Dit is een therapeutisch construct waarbij op basis van een evaluatieonderzoek risicogebonden en therapeutisch beïnvloedbare factoren in kaart worden gebracht¹⁰.

Zo blijft er over de actuele aanvragen tot ondersteuning van de communicatie tussen slachtoffer en vermeende dader van seksueel misbruik, voor zover niet omkaderd in een strafrechtelijke tussenkomst, een waas van onduidelijkheid hangen. Een pasklaar antwoord of model van omgaan met deze naar ondersteuning voor het opstarten van een communicatietraject vanuit een slachtoffer met een vermeende dader, blijkt niet voorhanden. Een eerste verkenning in de schoot van de Brusselse forensische hulpverlening vraagt om een verdere, veel diepgaandere oefening zowel met hulpverlenende organisaties, justitiële autoriteiten als verantwoordelijke overheden. En dat dit mag gelezen worden als een actuele vraag vanuit de praktijk.

10 VANHOECK, K. (2008). Evaluatieonderzoek op een centrum voor hulp aan seksuele delinquenten. *Psychopraxis*, 10(1), 2-7.

CRIMINOLOGIE EN STRAFRECHTSTHEORIE / CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW THEORY

Contra-terrorisme, ‘Targetted Killings’ vanuit drones en de crisis van het internationaal recht

JEAN-MARC PIRET^a & JELMER WIJNSMA^b

- ^a Rechtsfilosoof, sectie Criminologie, Erasmus School of Law (Rotterdam); vakgroep Metajuridica, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: Piret@law.eur.nl; jpiret@vub.ac.be).
- ^b Master in de Criminologie, Erasmus Universiteit Rotterdam (eindschrijft ‘militaire drones in de strijd tegen terrorisme’).

Als reactie op de aanslagen van 11 september 2001 werd in de VS uitzonderingsrecht uitgevaardigd om zo effectief mogelijk het internationale terrorisme van Al-Qaida en geassocieerde groepen te kunnen bestrijden. Daarbij werden de rechten van terrorisme-verdachten opgeschort, maakte men op grond van de *Patriot Act* gebruik van bijzondere opsporingsmethoden zonder rechterlijke controle en werden buitenlandse terrorisme-verdachten die gevangen genomen waren op het Afghaanse slagveld overgevoerd naar Guantanamo Bay Cuba met de bedoeling hen buiten het bereik te houden van de territoriale jurisdictie van Amerikaanse rechtbanken. Deze gedetineerden werd de status van krijgsgevangenen ontzegd en ze werden onderworpen aan speciale ondervragingstechnieken waarvan sommige gelijk staan aan foltering (PIRET, 2008). Het gebruik van deze technieken werd door gouvernementeel ingestelde Amerikaanse juristen zorgvuldig gelegitimeerd (PIRET, 2012). Ook werden terrorisme-verdachten met geheime CIA vluchten overgebracht naar staten die het met het internationale folterverbod niet zo nauw namen (‘extraordinary rendition’), waarbij menige Europese regering oogluikend toestond dat voor tussenlandingen gebruik gemaakt werd van hun luchthavens.

Naarmate de internationale kritiek op dit beleid steeds heviger werd en de kosten in mensenlevens en geld van de oorlogen in Afghanistan en Irak steeds hoger begonnen op te lopen, begon de VS haar troepen terug te trekken en werd de gewapende strijd tegen het internationaal vertakte terrorisme steeds meer gevoerd vanuit onbemande vliegtuigen of drones. Sommige critici van het drone-programma beweren dat de VS met deze methode van contraterroreisme waarbij de verdachten in geheime aanvallen gedood worden in plaats van gevangen genomen, twee vliegen in één klap probeert te slaan: ze vermijdt risico's voor de eigen troepen en zadelt zichzelf niet op met gedetineerden die voor onbepaalde duur op Guantanamo Bay vastgehouden moeten worden en ten langen leste door militaire commissies berecht moeten worden. De geheime campagne van 'targetted killings' door middel van drones startte nog bescheiden onder de Bush regering, maar kende onder Obama een exponentiële groei. Het Amerikaanse leger en de CIA hebben naar schatting 1600 drone-aanvallen uitgevoerd, niet alleen in de oorlogsgebieden van Afghanistan en Irak, maar ook op het grondgebied van landen waarmee de VS niet in oorlog zijn, zoals Pakistan, Jemen, Libië of Somalië. Volgens Sarah KREPS, voormalig luchtmachtofficier en nu docent aan de Cornell University, werden 98% van de naar schatting 465 'targetted killings' die tussen november 2002 en het voorjaar 2014 uitgevoerd werden buiten het oorlogsgebied van Irak en Afghanistan door bewapende drones uitgevoerd (KREPS, 2014). Reeds in de zomer van 2009 noemde de toenmalige CIA baas Leon PANETTA de inzet van militaire drones 'the only game in town' om de Al-Qaida netwerken in Pakistan en Jemen te ontwrichten. Daarbij prees hij de precisie waarmee de aanvallen konden worden uitgevoerd en de bijzonder lage collaterale schade die ermee wordt aangericht (PANETTA, 2009). Dat laatste wordt door mensenrechtenorganisaties sterk betwist. De *American Civil Liberties Union* stelt dat er sinds 2002 meer dan 4000 slachtoffers gevallen zijn bij drone-aanvallen en dat een groot deel daarvan burgers zijn. Dat wordt ook bevestigd in het indrukwekkende rapport *Living Under Drones*, een gemeenschappelijk onderzoek van de universiteiten van Stanford en New York over burgerslachtoffers van drone-aanvallen in Pakistan (STANFORD *et al.*, 2012). In 2012 ontstond ook opschudding toen bekend werd dat de Obama-administratie het aantal burgerslachtoffers trachtte te minimaliseren door in haar telmethode alle mannen van weerbare leeftijd die zich in de buurt van een doelwit ophouden, niet als burgers, maar als combattanten, en bijgevolg als legitieme mede-slachtoffers op te vatten.

Ondanks de groeiende internationale kritiek op het Amerikaanse militaire drone-programma, is ook vandaag het geloof in de effectiviteit en de legitimiteit ervan ongebroken binnen de Amerikaanse regering. In zijn speech van mei 2013 voor de *National Defence University* in Washington stelde president OBAMA dat tientallen hooggeplaatste Al-Qaida bevelhebbers, trainers, bommenmakers en medewerkers 'have been taken off the battlefield'. Volgens de president hebben deze aanvallen complotten ontwricht en levens gered. En bovendien zijn Amerika's acties 'legaal', aldus de president. 'We are at war with an organisation that right now would kill as many Americans as they could if we did not stop them first. So this is a just war - a war waged proportionally, in last resort, and in self-defence' (OBAMA, 2013). De door de president gekozen termen zijn bijzonder veelzeggend omdat ze kenmerkend zijn voor de crisis van het internationaal rechtelijke denkkader dat gewapende conflicten reguleert en omdat ze tegelijkertijd illustreren dat de VS een voortrekkersrol spelen in de ontwikkeling van een nieuwsoortig hybride juridisch denkkader dat enerzijds elementen ontleent aan het naoorlogse volkerenrecht ('we are at war'), maar evenzeer aan het oudere paradigma van de 'rechtvaardige oorlog' ('this is a just war') alsook aan het strafrecht (drone-aanvallen als 'ultimum remedium' en noodweer). Tegelijkertijd echter passen de categorieën waarmee wordt geschermd niet bij de situatie waarop ze worden toegepast. Ook hier is de speech van de president veelzeggend wanneer hij stelt dat de drone-aanvallen vijanden 'van het slagveld halen'. 'Slagveld' is een term die verwijst naar oorlog en oorlog kan in het modern-klassieke

volkenrecht enkel tussen staten gevoerd worden. In die klassieke internationaalrechtelijke betekenis bestaat er in Pakistan of Jemen althans geen 'slagveld' waar de VS strijd leveren.

Dit illustreert dat wat de Amerikanen ook wel het 'theatre of operations' noemen, in principe geen geografische begrenzing meer kent en dat laatste kan enkel begrepen worden vanuit het Amerikaanse contraterroristische uitzonderingsrecht. Maar ook reeds de karakterisering van deze drone-aanvallen als 'legaal', is verre van evident binnen het denkkader van het *ius ad bellum* (het recht op grond waarvan men ten oorlog mag trekken) en het *ius in bello* (de juridische normering van de krijgshandelingen zelf) dat na de tweede wereldoorlog met de oprichting van de Verenigde Naties en de ondertekening van de Geneefse Conventies is ontstaan. We zullen tonen dat ook de opvatting dat deze strijd, en de wijze waarop hij gevoerd wordt, 'legaal' zijn, enkel kan onderschreven worden op voorwaarde dat men bereid is om de herinterpretatie van het internationaal recht vanuit de imperatieven van het Amerikaanse antiterroristische uitzonderingsrecht te onderschrijven. Wellicht is een herinterpretatie en vernieuwing van het internationaal recht in het licht van nieuwe noden nodig, maar de opportunistische wijze waarop deze herinterpretatie wordt doorgevoerd door de opeenvolgende Amerikaanse regeringen sinds 11 september, houdt grote risico's in, zowel voor de stabiliteit van de internationale rechtsorde als voor de constitutionele integriteit van de Amerikaanse rechtsstaat zelf.

Laten we om te beginnen van naderbij bekijken hoe de antiterrorisme acties met 'killer drones' die door de president als 'legaal' bestempeld worden juridisch gelegitimeerd worden. Ten eerste, stellen de VS, is er sprake van een 'gewapend conflict.' Afgezien van Afghanistan waar de VS nog steeds gevechtstroepen hebben, is dit al een problematische bewering. Volgens het comité van de 'International Law Association' (ILA) kan er overeenkomstig het internationaal gewoonterecht enkel sprake zijn van betrokkenheid van een partij bij een gewapend conflict wanneer georganiseerde gewapende groepen die tot die partij behoren, verwikkeld zijn in gevechten van een zekere intensiteit met een tegenpartij (ILA, 2010). In landen als Pakistan, Jemen of Somalië is dat echter niet het geval. Volgens sommige specialisten van het internationaal recht impliceert dit dat het recht op leven van burgers in die landen enkel mag geschonden worden op grond van de normale regels die in vredetijd gelden voor het gebruik van dodelijk politiegeweld en dat het normale strafrecht en het mensenrechtenrecht van toepassing moeten geacht worden op de bestrijding van het terrorisme aldaar en niet het oorlogsrecht. Het zonder enige vorm van proces doden van burgers en terrorismeverdachten vanuit onbemande vliegtuigen, komt in het denkkader van de mensenrechten neer op een buitengerechtigde executie. Ook Christof HEYNS, de speciale VN-rapporteur over 'extrajudicial, summary or arbitrary executions' stelt in een vijftientig bladzijden lang rapport van september 2013 o.a. dat de beslissing van een staat om, ook extraterritoriaal totale controle over een persoon uit te oefenen, deze persoon onder de jurisdictie van die staat brengt en dat bijgevolg de acties van die staat m.b.t. deze persoon genormeerd worden door de mensenrechten waaraan de staat zich verdragsrechtelijk heeft gecommitteerd (HEYNS, 2013).

Maar ook als men bereid is om het standpunt van de VS te accepteren dat er sprake is van een gewapend conflict, en dat bijgevolg niet de internationale mensenrechtenverdragen gelden maar wel de *lex specialis* van het internationaal humanitair recht (IHL), is men niet uit de problemen. In het internationaal recht bestaan twee typen gewapende conflicten, namelijk internationale gewapende conflicten en niet-internationale gewapende conflicten. Wanneer twee staten oorlog voeren met elkaar, is er sprake van een internationaal gewapend conflict. Bij een niet-internationaal gewapend conflict wordt gesproken over regeringsstrijdkrachten in conflict met niet-gouvernementele, gewapende groepen. De door de VS gevoerde *war on terror* kan niet opgevat worden als een internationaal gewapend conflict in de betekenis die daaraan in het internationaal recht gegeven wordt, omdat Al-Qaida geen staat is. De enige

optie waardoor gesproken zou kunnen worden van een internationaal gewapend conflict, is dat de VS zich initieel in een internationaal gewapend conflict bevond met de Taliban toen de Taliban de 'functionele overheid' van Afghanistan vormde (VOGEL, 2010). Al-Qaida strijders konden dan wellicht gezien worden als een soort ondersteunende militie van de Taliban. Hoewel het Talibanregime nooit een officiële overheid is geweest, bezat het wel een bepaalde mate van controle over Afghanistan, bezette de hoofdstad, onderhield buitenlandse relaties en was de meest prominente militaire macht in het land. Anderzijds waren er internationaal slechts een handvol staten die het regime officieel erkenden. Bovendien bezette het regime Afghanistans zetel in de VN niet en op grote delen van het land werd slechts zeer instabiele controle uitgeoefend (*ibid.*). Hoe dan ook ratificeerde Afghanistan in 2004 een nieuwe grondwet en verkozen de Afghanen officieel een nieuwe overheid die door de VS erkend wordt, waardoor het conflict tegen de Taliban niet meer als een internationaal gewapend conflict gekarakteriseerd kan worden. De tweede variant, een niet-internationaal gewapend conflict, lijkt hierdoor in eerste instantie beter van toepassing aangezien de VS, als staat, in coalitie met de troepen van de Afghaanse regering, in oorlog zijn met een niet-statelijke actor. Het verhaal is daarmee echter niet afgelopen. De opstellers van de Geneefse Conventies hadden bij hun beschrijving van een niet-internationaal conflict een *intern* gewapend conflict op het territorium van één van de verdragsstaten in gedachten, en niet mondiale conflicten met transnationale niet-statelijke actoren (*ibid.*). Dit illustreert dat het na de tweede wereldoorlog ontstane internationaal recht over gewapende conflicten obsoleet geworden is voor zover men het wil toepassen op de bestrijding van het internationaal vertakte terrorisme dat niet kan worden toegeschreven aan staten.

Indien men het juridische kader van een niet-internationaal conflict toch van toepassing acht op deze strijd, zoals ook het Amerikaanse Hooggerechtshof deed in de zaak *Hamdan v. Rumsfeld*, is 'common article 3' van de Geneefse conventies (naast het internationaal gewoonterecht) maatgevend (US Supreme Court 2006). Dit artikel, dat volgens alle specialisten beschouwd wordt als niet-derogeerbaar omdat het minimumnormen van humaniteit omschrijft, legt alle partijen onder andere op om gevangen genomen vijanden humaan te behandelen. Daarnaast verbiedt het expliciet moord, verminking, foltering, wrede, onmenselijke en vernederende behandelingen, het nemen van gijzelaars en onfaire processen. Gegeven het feit dat drone-aanvallen steeds gericht zijn op het doden van de vijand en niet op gevangenneming, is vooral het verbod op moord hier van belang. En hier komt de tweede grote peiler van de Amerikaanse legitimatie van drone-aanvallen op de proppen. Om de legaliteit van de aanvallen te benadrukken, beroepen de VS zich namelijk op het in Art. 51 van het VN Handvest gegarandeerde inherente recht op zelfverdediging van elke staat die gewapend wordt aangevallen. Strikt genomen staat er in de verdragstekst niet dat de gewapende aanval door een staat dient te gebeuren, maar dat is nochtans de interpretatie die het Internationaal Gerechtshof (IGH) als voorwaarde heeft gesteld om het recht op zelfverdediging te kunnen inroepen. Het IGH stelt dat artikel 51 verwijst naar het recht van een slachtofferstaat om significant offensief geweld te plegen in het territorium van een staat die juridisch verantwoordelijk is voor een significante gewapende aanval op de slachtofferstaat. Het IGH heeft dit benadrukt in verschillende zaken zoals bijvoorbeeld de *Nicaragua* case uit 1986 en de zaak *Armed Activities on the Territory of Congo* van 2005. Terroristische organisaties zijn niet-statelijke organisaties, en om hun aanvallen aan de landen van waaruit zij opereren toe te schrijven, is niet vanzelfsprekend wanneer niet bewezen kan worden dat er sprake is van een 'substantiële betrokkenheid' van die staten (WOUTERS & RUYS, 2007). Anders gezegd, Jemen, Pakistan, Somalië of Libië hebben de VS niet aangevallen. Bijgevolg is het door de VS ingeroepen recht op zelfverdediging vanuit een

internationaal rechtelijk perspectief problematisch. In feite leggen de VS de interpretatie van het IGH gewoon naast zich neer.

De opeenvolgende Amerikaanse regeringen sinds 9/11 blijven het recht op zelfverdediging op zeer standvastige wijze inroepen, omdat zij het internationaal recht lezen door de bril van het nationale contra-terroristische uitzonderingsrecht en meer bepaald in het licht van de *Authorization for the Use of Military Force* (AUMF). De AUMF werd door het Congres drie dagen na 9/11 aangenomen om de president als *commander in chief* ruime bevoegdheden toe te kennen om effectief terug te kunnen vechten tegen terroristen. De volgende passage uit de AUMF illustreert deze brede bevoegdheid treffend: *‘[The AUMF authorizes the President] to use all necessary and appropriate force against those nations, organizations, or persons he determines planned, authorized, committed, or aided the terrorist attacks that occurred on September 11, 2001, or harbored such organizations or persons, in order to prevent any future acts of international terrorism against the United States by such nations, organizations or persons.’* (AUMF, 2001) Elk door de president noodzakelijk en adequaat geacht militair geweld kan dus worden ingezet, niet alleen tegen staten (die het klassieke doelwit van militair geweld vormen), maar evenzeer tegen ‘organisaties’ en zelfs ‘personen’ waarvan de president (lees: de uitvoerende macht) zelf bepaalt dat zij medeverantwoordelijk zijn voor de aanslagen van 9/11. Dit legt de uitvoerende macht geen enkele *geografische* beperking op. De wet geeft de Amerikaanse regering dus de bevoegdheid om een globale oorlog te voeren tegen specifieke doelwitten, waaronder Al-Qaida, de Taliban, hun geallieerden en degenen die hen onderdak bieden of ondersteunen. Deze bevoegdheidsattributie is echter ook teleologisch geformuleerd: zij heeft namelijk tot doel *preventief* op te treden tegen door de president aangeduide naties, organisaties en personen teneinde *alle* (‘any’ – dus ook nog niet concreet geplande!) toekomstige, potentieel door hen pleegbare terroristische aanslagen te voorkomen. Deze doctrine is er bijgevolg op gericht om overal ter wereld preventieve militaire operaties mogelijk te maken waar regeringen niet in staat of onwillig zijn om op hun grondgebied verblijvende terroristische organisaties in te dammen wanneer deze het ook op Amerikaanse belangen zouden gemunt hebben. Voor de meest fervente voorstanders van dit regeringsstandpunt zoals de politieke socioloog en specialist internationale relaties Amitai ETZIONI, zou dit onder omstandigheden zelfs kunnen impliceren dat de VS bijvoorbeeld in landen van de EU Al-Qaida leden of ‘geassocieerden’ uitschakelt wanneer er op basis van de nationale wet niets kan ondernomen worden (ETZIONI, 2013). De kans dat dit laatste daadwerkelijk zal gebeuren is wellicht niet erg groot, maar dat het op die manier wordt gesteld, zegt veel over de geest van het Amerikaanse unilateralisme die na 9/11 is ontstaan. De AUMF maakt het voor de uitvoerende macht bovendien mogelijk om steeds nieuwe organisaties en personen aan te duiden die volgens hen zelf vallen onder de definitie van de targets waartegen militair geweld dient te worden ingezet.

Naast het reeds besproken problematische recht op zelfverdediging dat de VS inroepen om hun drone-aanvallen te legitimeren, wordt ook verwezen naar het recht om een regering in een intern gewapend conflict te assisteren wanneer de regering daarom verzoekt. Er moet dan voornamelijk worden gedacht aan het helpen beëindigen van een gewapende opstand of van een burgeroorlog. Ook dit is een problematische grond om de legitimatie van de Amerikaanse drone-aanvallen op te baseren, want de VS komt noch in Jemen, noch in Pakistan op vraag van de legitieme regering tussen om een burgeroorlog te helpen beëindigen. In Somalië, waar wel een burgeroorlog heerst, valt zelfs niet uit te maken wie de soevereine regering is die een dergelijk verzoek zou kunnen formuleren. Ook wat Pakistan betreft, is deze legitimatie niet erg overtuigend, er is immers al herhaaldelijk gebleken dat Pakistaanse regeringsofficials met betrekking tot drone-aanvallen niet hetzelfde standpunt innemen tegenover de eigen publieke opinie als achter de schermen tegenover de Amerikaanse regering. Samengevat kan worden gesteld dat de internationaalrechtelijke legitimatie van de drone-aanvallen hoogst

problematisch is en enkel kan geaccepteerd worden door wie bereid is om het bestaande internationaal recht van gewapende conflicten te herinterpreteren vanuit de imperatieven van het Amerikaanse contraterroristische uitzonderingsrecht. Laten we nu kritisch kijken naar de overige argumenten van de voorstanders van het gewapende drone-programma.

Vooreerst zijn deze onbemande vliegtuigjes met hun hoogtechnologische observatiesystemen in staat om de handel en wandel van een doelwit gedurende langere tijd precies in de gaten te houden, zodat kan worden toegeslagen op een moment waarop men voldoende informatie heeft verzameld waaruit blijkt dat het wel degelijk om een legitiem doelwit gaat. Zo kan het discriminatiebeginsel (onderscheid maken tussen combattanten en niet-combattanten) veel beter gerespecteerd worden, aldus de voorstanders. Volgens de voormalige directeur van het 'Office of Legal Council' en Harvard Law professor Jack GOLDSMITH, is de zorgvuldigheid van de procedure op grond waarvan een legitiem doelwit wordt geïdentificeerd zonder precedent in de gehele militaire geschiedenis van de VS (GOLDSMITH, 2012). Het probleem is dat dergelijke beweringen niet geverifieerd kunnen worden omdat de concrete 'selectieprocedure' van de doelwitten geheim is. GOLDSMITH benadrukt dat 'intelligence committees' van het Congres door regeringsverantwoordelijken geïnformeerd worden over de aanvallen, en dat daardoor het rechtsstatelijke mechanisme van *checks and balances* gegarandeerd is, maar hij geeft ook toe dat deze *committees* geen veto hebben tegen de beslissing om bepaalde doelwitten in het geheim uit te schakelen omdat die beslissingen gebaseerd zijn op 'presidential findings'. Niettemin pleit ook Goldsmith ervoor dat de regering veel meer bekend zou maken over de procedurele kant van de keuze van de doelwitten. De algemene werkwijze, het aantal bij het beslissingsproces betrokken personen en hun kwalificaties, de eventuele mogelijkheden om een aanval nog af te blazen of een doelwit weer van de lijst te schrappen, zouden bekend gemaakt kunnen worden zonder geheime informatie over concrete gevallen te ontsluiten (*ibid.*).

Drones bieden volgens de voorstanders ook grote humanitaire voordelen. De hoogtechnologische observatietechnieken maken het immers mogelijk om een aanval uit te stellen tot op het moment waarop er zo min mogelijk burgerslachtoffers zullen worden gemaakt, waardoor het proportionaliteitsbeginsel (de verhouding tussen militair belang en collaterale schade) beter kan worden gerespecteerd. Het gevaar voor de eigen manschappen is bovendien onbestaande, want die zitten veilig achter hun computerscherm in een militaire bunker, bijvoorbeeld in de woestijn van Nevada. Drone-aanvallen kunnen zo de inzet van commando-operaties waarbij mogelijk slachtoffers onder de eigen manschappen vallen overbodig maken. En ook waar de VS al manschappen ontplooid heeft, kunnen drones grote diensten bewijzen en het risico verkleinen dat soldaten in hinderlagen lopen of het slachtoffer worden van berm bommen. Deze werkwijze is volgens voorstanders bovendien veel goedkoper dan de ontplooiing van 'boots on the ground' met alle logistieke ondersteuning die dit vereist.

De tegenstanders beweren dat de drone-aanvallen juist grote aantallen burgerslachtoffers maken. In termen van het IHL worden daardoor het discriminatiebeginsel en het proportionaliteitsbeginsel geschonden. Indien echter zoals sommigen betogen, niet het IHL maar wel het internationale mensenrechten paradigma op deze materie behoort toegepast te worden, dan zijn veel van de drone-aanvallen buitengerechtigde executies, omdat ze gericht zijn op burgers die van terrorisme verdacht worden zonder dat dit voor een rechter bewezen wordt. Hier en daar verschenen er in de media ook berichten over zgn. 'follow-up strikes' waarbij een tweede keer wordt toegeslagen nadat al omstaanders of medisch personeel is toegesnel om de gewonden hulp te bieden. Indien dit op waarheid berust, gaat het hier, afhankelijk van het juridische deelgebied van waaruit men het bekijkt, om moord of oorlogsmisdaden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat critici beweren dat het contra-terroristische drone-programma, door de ontreding, de haat en het ressentiment die het in de lokale bevolking teweeg brengt, meer potentiële terroristen produceert dan het er uitschakelt. Een andere veel gehoorde kri-

tiek is dat dergelijke methoden een computerspelletjes-mentaliteit doen ontstaan waarbij het doden van mensen herleid wordt tot een *cleane* en emotioneel druk op een knop achter een videoscherm. Ook de zogenaamde ‘signature strikes’, dat zijn aanvallen waarbij men niet geïdentificeerde personen louter op basis van gedrags- en bewegingspatronen binnen bepaalde netwerken uitschakelt, vormen zeer waarschijnlijk ernstige schendingen van het internationaal recht omdat ze gebaseerd zijn op de detectie van ongewisse bewegingspatronen tussen mensen en de kans daardoor zeer groot is dat ze onvoldoende discrimineren tussen burgers en combattanten. Amitai ETZIONI stelt dat veel van deze kritiek ongefundeerd is. Zo zijn de beweringen van mensenrechtenorganisaties over hoge aantallen burgerslachtoffers volgens hem volstrekt onverifieerbaar en meestal gebaseerd op manipuleerbare lokale media die als in een echokamer door andere media overgenomen worden zonder dat de feiten gecheckt worden. Volgens ETZIONI zijn ook de procedures die de militairen met de hulp van stafjuristen volgen voor het bepalen van de doelwitten zorgvuldig (ETZIONI, 2013).

In de nasleep van het publieke debat dat ontstond na de uitschakeling van twee Amerikaanse staatsburgers (ANWAR AL-AWLAKI en SAMIR KHAN, de eerste als doelwit en de tweede als collaterale schade) door een drone-aanval in Jemen, bleek in het voorjaar van 2012 uit een toespraak van de Amerikaanse minister van Justitie Eric HOLDER dat de regering drie criteria hanteert bij het uitschakelen van Amerikaanse staatsburgers wanneer deze in het buitenland optreden als operationele leiders van Al-Qaida of geassocieerde groepen (HOLDER, 2012). De relevantie van deze drie criteria werd bevestigd toen in februari 2013 een document (‘white paper’) van het ministerie van justitie uitlekte waarin deze criteria op grond waarvan Amerikanen in het buitenland als legitiem doelwit aangevallen kunnen worden, in detail besproken worden (DOJ, 2011). Ten eerste dient van de persoon een ‘imminente dreiging’ uit te gaan. ‘Imminent’ betekent ‘op handen’; een ‘imminent threat’ is een onmiddellijke dreiging, waar onverwijld, dus meteen dient te worden op gereageerd indien men ze nog wil kunnen afweren. Deze betekenis van ‘imminent’ komt overeen met het criterium dat in de jaren 1841-1842 in de diplomatieke correspondentie naar aanleiding van de ‘Caroline case’ tot stand kwam. Sindsdien is in het internationaal recht zelfverdediging tegen een acute bedreiging slechts toegestaan wanneer er sprake is van ‘a necessity of self-defence, instant, overwhelming, leaving no choice of means, and no moment for deliberation’ (Caroline case). In het uitgelekte ‘white paper’ van het ministerie van justitie wordt deze betekenis echter zwaar opgerekt en dit gebeurt op een manier die geheel in het verlengde ligt van wat de Bush administratie en haar internationale juristen eerder ook al deden bij het rechtvaardigen van de ‘preemptive strike’ doctrine (PIRET, 2007). Volgens het document kan van iemand ook nog een ‘imminent threat’ uitgaan wanneer er geen enkele concrete aanwijzing is dat deze persoon van plan is om op korte termijn een aanslag te plegen op Amerikanen of Amerikaanse belangen. Het volstaat dat iemand recent betrokken is geweest bij activiteiten die een ‘imminent threat’ op een gewelddadige aanval tegen de VS impliceerden en dat er geen bewijs is dat die persoon dergelijke activiteiten heeft afgezworen (DOJ, 2011). Deze nadere invulling van het eerste criterium is van een schrikbarende vaagheid, niet in het minst vanwege de semantische circulariteit waarbij het ‘imminent’ bedreigende karakter van iemand gedefinieerd wordt aan de hand van de vaststelling of iemand in het recente verleden betrokken was bij activiteiten waar een ‘imminente’ dreiging van uitging!

Het Internationaal Comité van het Rode Kruis vindt dat burgers die deelnemen aan gewapende strijd enkel onder vuur mogen genomen worden op het ogenblik waarop ze openlijk van hun wapens gebruik maken dan wel een concrete aanval of aanslag voorbereiden. Op alle overige momenten zouden zij als gewone burgers niet tot doelwit mogen gemaakt worden. Volgens voorstanders van drone-aanvallen valt het echter niet in te zien waarom de VS mensen die aanslagen (willen) plegen op Amerikanen en zich daarbij als burgers voordoen of burgers

gebruiken als menselijk schild en die bijgevolg op een achterbakse en verraderlijke manier vechten, meer rechten zou moeten toekennen dan reguliere combattanten in een gewapende strijd. Reguliere combattanten mogen immers ook als doelwit worden genomen op momenten waarop zij zelf niet in een aanval betrokken zijn. Ook leden van terroristische organisaties dienen volgens de voorstanders van drone-aanvallen uit hoofde van dit lidmaatschap te worden geacht een 'continual combat function' uit te oefenen (KOH, 2010). Dat vinden niet enkel regeringsverantwoordelijken maar ook sommige academici zoals ETZIONI: deel uitmaken van een organisatie als Al-Qaida die er uitsluitend op gericht is om terroristische aanslagen te plegen, kwalificeert iemand op zichzelf al als legitiem doelwit.

Men kan zich hierbij echter de vraag stellen wat er van Al-Qaida na meer dan twaalf jaar contra-terroristische strijd nog overgebleven is? In zijn toespraak voor het *Center for a New American Security* in november 2012, noemde Leon PANETTA (toen minister van defensie) de kern van Al-Qaida 'gedecimeerd' (PANETTA, 2012). Tegelijkertijd wees hij er echter op dat de 'primaire kanker' voorlopig gestopt was, maar dat er tal van 'uitzaaiingen' ontstaan zijn en de organisatie geografisch uiteen gespat is (naast Jemen en Somalië noemde PANETTA ook Mali en Nigeria) in een wirwar van groepjes, individuen en losse netwerken. De vraag is echter wanneer iemand geacht wordt deel uit te maken van een met Al-Qaida 'geassocieerde groep'? Volstaat het als bakker of kruidenier regelmatig brood of thee te verkopen aan een Jihadi? Zijn de familieleden van terroristen ook per definitie verdacht? Is naar de begrafenis gaan van een slachtoffer van een drone-aanval al een voldoende reden om zelf ook aangemerkt te worden als potentieel doelwit? De antwoorden op die vragen kent het publiek niet omdat al deze kwesties staatsgeheimen zijn. Bovendien hebben de arrestatie en (soms jarenlange) gevangenhouding van heel wat terrorismeverdachten die achteraf onschuldig bleken, aangetoond dat er veel fouten zitten in het inlichtingenwerk van veiligheids- en politiediensten die belast zijn met terrorismebestrijding (PIOUS, 2010). Een onterecht gearresteerde kan echter op enigerlei moment nog vrijgelaten worden, terwijl de schade voor een onschuldig drone-doelwit bijna per definitie niet meer te repareren valt. Het tweede (cumulatieve) criterium om een Amerikaanse staatsburger in het buitenland als doelwit te kunnen beschouwen, is dat gevangenneming van de vermeende terrorist ondoenlijk moet zijn, en dat wordt vervolgens weer vertaald naar een te hoog risico voor het eigen personeel bij een poging tot arrestatie. Het is niet moeilijk te bedenken dat ook dit criterium drempelverlagend zal werken op de keuze voor drone-aanvallen, daar het risico op verliezen bij de eigen manschappen bij commando-operaties om terroristen in een vijandige omgeving gevangen te nemen (onverschillig of het daarbij om Amerikanen of buitenlanders gaat) per definitie veel groter is dan bij een raketaanval vanuit een onbemand vliegtuig. Het derde criterium dat naar voren komt uit het 'white paper' is dat drone-aanvallen in overeenstemming moeten zijn met de vereisten van het oorlogsrecht en bijgevolg de beginselen van distinctie, militaire noodzakelijkheid, proportionaliteit en humaniteit (vermijden van onnodig lijden) niet mogen schenden.

Critici hebben de praktijk waarbij ook eigen staatsburgers kunnen uitgeschakeld worden, gekwalificeerd als het plegen van staatsmoorden op politieke tegenstanders ver verwijderd van elk 'slagveld' op basis van geheime memoranda van de executieve. De presidentiële macht om eigen staatsburgers zonder enige vorm van proces in het buitenland te laten vermoorden, is volgens hen aan geen enkele onafhankelijke rechterlijke controle onderworpen. In zijn eerder aangehaalde speech van 2012 stelde minister van justitie HOLDER dat de constitutie weliswaar aan elke staatsburger 'due process' garandeert, maar dat dit niet gelijk is aan 'judicial process'. Met andere woorden: de door de uitvoerende macht zelf ontwikkelde zorgvuldigheidsprocedures bij het bepalen van de doelwitten zijn voldoende om aan het constitutionele vereiste van 'due process' te voldoen, en dat moet iedereen geloven op grond van het loutere feit dat de executieve dit zelf beweert. De Amerikaanse law-professor en uitgever van de beruchte

Torture Memo's David COLE, merkt hierbij in een stuk in de *New York Review of Books* schamper op dat de Amerikaanse constitutie voorschrijft dat de overheid een rechterlijke toestemming nodig heeft om de rugzak van een burger te doorzoeken, maar dat dit niet nodig is om een staatsburger in het buitenland te vermoorden (COLE, 2012). Veel critici vinden het ook bijzonder bedenkelijk dat uitgerekend een president van de Democraten, die bovendien constitutioneel recht doceerde en zich eerder niet onbetuigd liet in de oppositie tegen de excessieve groei van de uitvoerende macht onder president BUSH, zich nu een 'executive power to kill' van ongekende omvang laat welgevalen.

Uit de rapporten van mensenrechtenorganisaties blijkt dat ook bij de beginselen van distinctie en proportionaliteit grote vraagtekens geplaatst kunnen worden (Amnesty International, 2013; Human Rights Watch, 2014). En dat heeft natuurlijk alles te maken met de intrinsieke vaagheid en subjectiviteit van deze criteria en met het feit dat de verantwoordelijke militairen en CIA agenten zelf uitmaken wat 'militair noodzakelijk' is en of het risico op collaterale schade proportioneel geacht wordt aan het militaire doel. In een interessant kritisch rapport (juni 2014) van de 'task-force on US drone policy' in opdracht van het Stimson Centre, wordt gesteld dat de regering haar politiek ter zake dringend moet herevalueren (Recommendations 2014). Het huidige drone-programma verlaagt niet alleen de drempel voor het starten van allerlei toekomstige conflicten, het getuigt ook van een gebrek aan strategische analyse omdat het geen rekening houdt met de negatieve gevoelens en de toenemende haat die de burgerslachtoffers bij de lokale bevolking teweeg brengen. Sinds het opstarten van het programma is de omvang van het antiwesterse Jihadisme niet verminderd, maar juist sterk toegenomen. Door de politiek van geheimhouding versterkt de regering bovendien de indruk dat hier sprake is van een op geheime regels gebaseerd moordprogramma dat door geen enkele controle op de uitvoerende macht wordt ingeperkt. Dat ondermijnt de rechtsstatelijke principes waarop de Amerikaanse republiek is gebaseerd. Het programma vervreemdt de VS ook van haar traditionele bondgenoten zoals de EU landen die in februari 2014 in het Europees parlement een resolutie stemden waarin de drone-aanvallen buiten oorlogsgebieden veroordeeld worden (EP RESOLUTION 2014). Het schept bovendien gevaarlijke precedentes die de internationale stabiliteit en vrede kunnen ondermijnen. Om slechts één voorbeeld te noemen: indien Rusland morgen in Oost-Oekraïne anti-Russische 'terroristen' vanuit drones zou willen doden, dan kan president POETIN de Amerikaanse argumentatie, inclusief het recht op geheimhouding, kant en klaar overnemen, aldus het rapport.

Referenties

Alle hieronder aangehaalde internetlinks werden door de auteurs het laatst geraadpleegd op 25 november 2014.

AMNESTY INTERNATIONAL (2013). *Will I Be Next? US Drone Strikes in Pakistan*. <https://www.amnestyusa.org/sites/default/files/asa330132013en.pdf>

AUMF 2001, PUBLIC LAW 107-40—SEPT. 18, 2001. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ40/pdf/PLAW-107publ40.pdf>

Caroline case, The Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp

COLE, D. (2012). An Executive Power to Kill? *New York Review of Books*, March 6. <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2012/mar/06/targeted-killings-holder-speech/>

DOJ 'White paper' Lawfulness of a Lethal Operation Directed Against a U.S. Citizen Who Is a Senior Operational Leader of Al-Qa'ida or An Associated Force. http://msnbcmedia.msn.com/i/msnbc/sections/news/020413_DOJ_White_Paper.pdf

- European Parliament resolution of 27 February 2014 on the use of armed drones. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+20140227+ITEMS+DOC+XML+Vo//EN&language=EN>
- ETZIONI, A. (2013). The great drone debate. *Military Review*, March-April. http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20130430_art004.pdf
- GOLDSMITH, J. (2012). Fire when ready. *Foreign Policy*, March 19. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/19/fire_when_ready
- HEYNS, C. (2013). *UN General Assembly, Report of the special rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*. <http://justsecurity.org/wp-content/uploads/2013/10/UN-Special-Rapporteur-Extrajudicial-Christof-Heyns-Report-Drones.pdf>
- HOLDER, E. (2012). *Attorney General Eric Holder Speaks at Northwestern University School of Law*. <http://www.justice.gov/opa/speech/attorney-general-eric-holder-speaks-northwestern-university-school-law>
- HUMAN RIGHTS WATCH (2014). *A Wedding That Became a Funeral*. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/yemen0214_ForUpload_o.pdf
- International Law Association. The Hague Conference (2010). *Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law*. [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/final_report%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/final_report%20(2).pdf)
- KOH, H. (2010). *Legal Adviser U.S. Department of State, Annual Meeting of the American Society of International Law Washington, DC March 25, 2010, The Obama Administration and International Law*. <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm>
- KREPS, S. (2014). The Foreign Policy Essay: Preventing the Proliferation of Armed Drones. *Lawfare*. <http://www.lawfareblog.com/2014/04/the-foreign-policy-essay-preventing-the-proliferation-of-armed-drones/>
- OBAMA, B. (2013). *Remarks by the President at the National Defense University*. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/05/23/remarks-president-national-defense-university>
- PANETTA, L. (2009). *Remarks of Director of Central Intelligence Agency, Leon E. Panetta, at the Pacific Council on International Policy*. <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/directors-remarks-at-pacific-council.html>
- PANETTA, L. (2012). *Remarks by Secretary of Defence Leon E. Panetta at the Center for a New American Security, Washington, D.C., Nov. 20, 2012*. <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=5154>
- PIOUS, R. (2010). *The War on Terrorism and the Rule of Law*. Oxford University Press.
- PIRET, J.-M. (2007). De crisis van het internationaal recht en de zelflegitimatie van de wereld-hegemoon. *Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie* (3), 51-81. http://www.ridms.nl/piret_pdf/crisis.pdf
- PIRET, J.-M. (2008). The war against terrorism, international law and the growth of unchecked executive power in the U.S. *Revue Interdisciplinaire d' Etudes Juridiques*, 60, 59-111. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1457769
- PIRET, J.-M. (2008). *Boumediene v. Bush and the extraterritorial reach of the U.S. Constitution. A step towards judicial cosmopolitanism? Utrecht law review*, 4(3), 81-103. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1319402
- PIRET, J.-M. (2012). Juridische argumentatie en rechtsverdraaiing in de Bybee 'torture memo's'. In E.T. FETERIS *et al.* (red.), *Gewogen Oordelen. Essays over argumentatie en recht*. Den Haag: Boom juridische uitgevers, 309-322.
- RECOMMENDATIONS AND REPORT OF THE TASK FORCE ON US DRONE POLICY (2014), The Stimson Centre. http://www.stimson.org/images/uploads/task_force_report_final_web_062414.pdf
- STANFORD LAW SCHOOL, NYU SCHOOL OF LAW (2012). *Living under drones. Death, injury and trauma to civilians from US drone practices in Pakistan*. <http://chrgj.org/wp-content/uploads/2012/10/Living-Under-Drones.pdf>

US SUPREME COURT (2006). 548 U. S. No. 05–184, *Hamdan v. Rumsfeld*. <http://www.supremecourt.gov/opinions/05pdf/05-184.pdf>

VOGEL, R.J. (2010). Drone warfare and the law of armed conflict. *Denver Journal of International Law and Policy*, 39(1), 101-138. <http://www.law.du.edu/documents/djilp/39No1/3-Vogel.pdf>

WOUTERS, J. & RUYS, T. (2007). *Internationaal recht en het unilateraal gebruik van geweld door Staten: het Jus ad Bellum onder vuur*. Instituut voor Internationaal Recht Working Paper Nr. 111. <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/wp/WP111n.pdf>

CRIMINOLOGIE EN METHODOLOGIE / CRIME & CRIMINAL JUSTICE STATISTICS & METHODOLOGY

Een exploratieve studie naar de criminele carrières van druggebruikende delinquenten op basis van Belgische (parket)data

CHARLOTTE COLMAN^a

^a Onderzoeksgroep IRCP, UGent (Corresp.: Charlotte.Colman@UGent.be).

1. Een stijgende interesse in criminele carrière onderzoek, maar België hinkt achterop

In de etiologie besteedde men de eerste honderd jaar vooral aandacht aan de verklaring van individuele verschillen tussen personen. Longitudinaal onderzoek (naar de evoluties van criminele carrières¹) neemt een start met de prominente longitudinale studie van de GLUECKS (1950) en is mondjesmaat gegroeid (WOLFGANG, FIGLIO & SELLIN, 1972; WEST, 1969). Het criminele carrière paradigma heeft dit alles in een stroomversnelling gebracht.

De toenemende interesse was niet alleen gericht op het ontstaan en het bestendigen van een criminele carrière, maar vooral op het stoppen ervan. Het stopproces van criminaliteit als een graadueel proces waarbij delinquenten geleidelijk afstand nemen van criminaliteit, noemen toonaangevende auteurs *desistance* (BUSHWAY, THORNBERRY & KROHN, 2003; SAMPSON & LAUB, 2003). Naast theoretische aandacht voor de stabiliteit en de verandering van crimineel gedrag over de levensloop, wordt in toenemende mate aandacht besteed aan processen en mechanismen die de ontwikkeling van crimineel gedrag door de levensloop heen beïnvloeden en veranderen (MAGUIRE & RAYNOR, 2006). Er wordt een onderscheid gemaakt tussen structurele processen en mechanismen, *keerpunten*², die hiervoor als verklaring kunnen dienen.

Gezien het maatschappelijke, beleidsmatige en wetenschappelijk belang groeide de (wetenschappelijke) aandacht voor (het stopzetten van een) criminele carrière niet alleen in de Verenigde Staten maar ook in Europa, voornamelijk in Groot-Brittannië en Nederland. Belgische criminele carrière studies waren bij de opstart van eerder vermeld doctoraatsonderzoek, in 2009, quasi onbestaande (FARRALL, BOTTOMS & SHAPLAND, 2008; GOETHALS, 2007). In de Belgische criminologie heersten lange tijd andere paradigma's en verschenen een aantal etiologische vraagstukken pas laat op de onderzoeksagenda (PAUWELS, 2012).

Deze rubriektekst is gebaseerd op het kwantitatieve luik van een doctoraatsonderzoek naar *desistance* en *recovery* bij druggebruikende delinquenten³ (COLMAN, 2014). Het is de eerste Belgische studie die het *desistance* proces van druggebruikende delinquenten bestudeert en

-
- 1 Een criminele carrière definiëren we als een opeenvolging van criminele gedragingen door een individu over een bepaalde tijdsperiode.
 - 2 Onder het concept keerpunten begrijpen we levensloopegebeurtenissen die een daadwerkelijke verandering teweegbrengen en een kentering kunnen betekenen in een criminele carrière.
 - 3 COLMAN, C., Het *desistance*- en *recovery* proces van Belgische druggebruikende delinquenten, Doctoraal proefschrift, 2013-2014 (succesvol verdedigd op 22/09/2014).